

Az erdélyi római katolikus szerzetesi oktatás helyzete az I. világháború után

ANDRÁS SZABOLCS

Abstract

The territorial changes after the First World War fundamentally changed the conditions and circumstances of Catholic education in Transylvania, the Eastern part of Banat and Partium, which were annexed to Romania. In historic Transylvania in particular, it became clear at this time that the status of schools maintained or run by religious orders (male and female) was not fully clarified, and this omission facilitated the Romanian government's plan to reshape the status of church schools according to its own ideas in the process of national unification. While in Oradea and Timisoara there were a significant number of schools founded and maintained by religious orders, in the Transylvanian diocese religious orders were mainly involved in running the schools and providing education. In this paper, I analyse the reasons why the situation of Catholic education – and in particular of religious schools where teaching was done through the Hungarian language between the two world wars – proved to be fragile.

Keywords: *Transylvania, Romania, Catholic education, religious schools, educational reform.*

Kulcsszavak: *Erdély, Románia, katolikus oktatás, szerzetesi iskolák, tanügyi reform.*

BEVEZETŐ

Az I. világháború utáni területi változások alapjaiban változtatták meg az egyházi oktatás feltételeit és körülményeit Erdélyben, a Bánság és a Partium keleti részén, amelyeket Romániához csatoltak. Ekkor vált világossá különösen a történelmi Erdélyben, hogy nem teljesen tisztázott a szerzetesek által fenntartott vagy általuk vezetett iskolák helyzete, és ez a hiányosság megkönnyítette

a román kormány tervét, hogy a nemzeti egységesítés során saját elképzelései szerint alakítsa át az egyházi iskolák státuszát. Amíg Nagyváradon és Temesváron jelentős volt a szerzetesrendek által alapított és fenntartott iskolák száma, addig az Erdélyi Egyházmegyében a szerzetesrendek főleg az iskolák működtetésében, a tanítás biztosításában vettek részt. Sőt, az a kijelentés is helytállónak tűnik, hogy részben a partiumi szerzetesrendek együttműködése, jelenléte által beszélhetünk sok esetben erdélyi szerzetesrendi iskolákról. A továbbiakban azt kívánom elemezni, miért bizonyult sérülékenynek a katolikus oktatás, azon belül a magyar anyanyelvű, szerzetesek által fenntartott iskolák helyzete Romániában a két világháború között.

I. ELŐZMÉNYEK

Az Erdélyi Fejedelemség idején a protestáns fejedelmek kormányzása alatt nem nézték jó szemmel a szerzetesrendek tevékenységét, így az általuk fenntartott iskolák fokozatosan megszűntek, vagy tevékenységük megszakításokkal zajlott. Erre szemléletes példa a jezsuiták helyzete, akik Kolozsváron tartottak fenn iskolát, sőt magasabb szintű akadémiai oktatást is, de amint a Báthoryak uralma véget ért, ők is el kellett, hogy hagyják Erdélyt.¹ A katolikus oktatás a csíksomlyói ferences kolostor és a katolikus felekezeten maradt székely székek (Csík, Gyergyó, Észak-Háromszék) plébániáin maradt fenn, így nem beszélhetünk magas színvonalról.

Erdély Habsburg uralom alá kerülése (1711) után az erdélyi püspök 1716-ban visszatérhetett Gyulafehérvárra, és az ő feladata volt a katolikus oktatás újrászervezése is. Ennek következtében a történelmi Erdélyben az egyházi iskolák a püspök fenntartásában, az ő közvetlen ellenőrzése alatt álltak. A következő két évszázadban a katolikus egyház átfogó iskolahálózatot épített ki. Majdnem minden katolikus felekezetű faluban megszervezték a népiskolát, amely elemi oktatást biztosított, a fontosabb központokban pedig polgári iskolákat, lánynevelő intézeteket, tanítóképzőket hoztak létre, Gyulafehérváron

---

ANDRÁS SZABOLCS, teológus, történész, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római-Katolikus Teológia Karának adjunktusa a Római-Katolikus Didaktikai Intézet keretében; andras.szabolcs@ubbcluj.ro

¹ MARTON JÓZSEF – JAKABFFY TAMÁS: *Az erdélyi katolicizmus századai*, Glória, Kolozsvár, 1999, 51.

pedig papnevelő szemináriumot.² Érdeemes azonban megjegyezni, hogy a katolikus iskolahálózat soha nem érte el a református egyház oktatási rendszerének mennyiségi és minőségi szintjét (gondoljuk csak a nagyenyedi református kollégium hírnevére).

A gyulafehérvári püspökség az iskolák fenntartásának gazdasági hátterét helyi források biztosításával látta el, ami a legtöbb esetben azt jelentette, hogy minden iskola mellé erdő- és földbirtokokat, gazdasági épületeket és műhelyeket (pl. malmok) rendelt, amelyek bérbeadásából, évi járulékából finanszírozták az oktatási tevékenységet. Azonban ez sem biztosította a költségek teljes lefedését, ezért a helyi közösségek is hozzájárultak adományokkal, illetve a szülők tandíjat fizettek gyermekeik után. Azon szülők, akik nem tudták megfizetni a tandíjat, megválthatták azt az iskola javára végzett közmunkával.³

Erdélyi sajátosság az ún. „Státus-iskolák” léte. Az Erdélyi Római Katolikus Státus szintén a fejedelemség korában létrejött sajátos intézmény volt, amelyhez hasonlókat csak Svájcban találunk. Katolikus főnemesek hozták létre a 16–17. században azzal a céllal, hogy a püspök- és paphiánnyal küzdő katolikusokat támogassák.⁴ Mint már említettem, a reformáció következtében a katolikus plébániák Székelyföld északkeleti részén és kis számban máshol szétszórva maradtak fenn, a kolostorok közül csupán a csíksomlyói folytatta tevékenységét. Ezen körülmények között a Státusban csoportosuló laikus nemesek adományait összeadva olyan alapot hoztak létre, amelyekből iskolákat alapítottak, a papok és a tanítók bérét biztosították. Ezek a Státus-iskolák idővel egyre magasabb színvonalat értek el Székelyudvarhelyen, Kolozsváron, Brassóban, Marosvásárhelyen és Székelykeresztúron. A püspökség helyreállítása után is megmaradt a Státus-iskolák intézménye, bár folyamatos vitái voltak az épp „regnáló” püspökkel, aki nem nézte jó szemmel a laikusok megnövekedett befolyását. A püspökök aggodalmát a Szentszék is osztotta, hiszen az Erdélyi Római Katolikus Státus nem volt egy jellegzetes katolikus intézmény, de Erdélyben megtúrta a jelenlétét.⁵ A dualizmus idején a magyar kormány is szem-

---

² SZABÓ KÁLMÁN ATTILA (szerk.): *Az erdélyi tanító- és óvóképzés évszázadai*, Mentor, Marosvásárhely, 2009, 50–57.

³ ANDRÁS SZABOLCS: *Iskola múlt időben. A gyergyószentmiklósi Fogarassy Leánynevelő Intézet története*, F&F International, Gyergyószentmiklós, 2016, 27–28.

⁴ Részletesebben lásd HOLLÓ LÁSZLÓ: *Az erdélyi katolikus autonómia, avagy az Erdélyi Római Katolikus Státus*, Kincses Kolozsvár Kalendáriuma, Kolozsvár, 2013.

⁵ A Szentszék végül alárendelte a Státust a püspöknek, az egyházmegye gazdasági tanácsadó szerve lett az 1932-es Akkord szerint, amely pontosította és értelmezte az 1927-es konkordátum 9. cikkelyét.

behelyezkedett a Státussal több okból is. Egyrészt a Státus egyfajta katolikus autonómia volt, ami példaként szolgált az Erdélyen kívüli magyar püspökök számára, akik szintén autonómiát szerettek volna az állammal szemben.⁶ Másrészt a Státus Erdélyben az előző századok során összefüggő erdő- és földbirtokokat alakított ki, amely biztosította az autonóm tevékenység hátterét, amit a kormányzat saját hatáskörének csorbításaként értékelt. Ez a vita különösen az oktatás területén éleződött ki, mert a Státus (és az erdélyi püspök is) ellenezte az Eötvös-féle oktatási reformot. Végül kisebb-nagyobb viták, vagyoni jellegű perek mellett az Erdélyi Római Katolikus Státus a dualizmus korában is megőrizte intézményhálózatát, sőt tovább is fejlesztette azt.⁷

A világháborút követő változások megértése érdekében fontos azt az előzményt is megemlíteni, hogy a román oktatás helyzete sem egyértelmű. Az Ókiralyságban („Regát”: Havasalföld, Moldva) az ortodox egyház nem tartott fenn iskolákat, az ortodox szerzetesek nem vettek részt az oktatásban. Erdélyben azonban épp az ortodox egyház biztosította a román nyelvű oktatást. Bár nem volt bevett felekezet, ugyanakkor mint megtűrt, törvényes egyház, fenntartott iskolákat, és azok tevékenységébe sem a fejedelemség nem szolt bele, sem az állam a Habsburg, majd dualista monarchia idején. Még az Eötvös-reform sem követelte meg, hogy a román elemi iskolákban magyar nyelvet tanítsanak.⁸ Az 1700-as uniót követően az erdélyi román görögkatolikus egyház is létrehozta saját iskolahálózatát, amely magas szintű gimnáziumokat is magába foglalt Balázsfalván, Lugoson, Nagyváradon stb. Ezekben az oktatási intézményekben főleg Bécsben és Rómában tanult, latinul, magyarul, németül is kiválóan beszélő papok és tanárok tanítottak, akik köréből került ki a román nemzeti mozgalmat létrehozó értelmiség. Az ortodox iskolák tevékenységét a helyi kisbirtokok jövedelméből és adományokból biztosították, míg a görögkatolikusok a római katolikushoz hasonló birtokrendszert igyekeztek kialakítani, illetve jelentős támogatást kaptak Bécsből és Rómából.⁹ Tehát az első

---

⁶ DOBSZAY TAMÁS – FÓNAGY ZOLTÁN: Magyarország társadalma a 19. század második felében, in GERGELY ANDRÁS (szerk.): *Magyarország története a 19. században*, Osiris, Budapest 2005, 419.

⁷ Lásd TÓTH KRISZTIÁN: Az Erdélyi Római Katolikus Státus igazgatótanácsának 1873-as újjáalakulása és a dualizmus kori tevékenységi köre, *Studia Theologica Transsylvaniae* 24 (2021/2) 331–360.

⁸ MIHAI BĂRBULESCU – DENNIS DELETANT – KEITH HITCHINS: *Istoria României*, Corint, București, 2005, 239–244.

⁹ SZÁSZ ZOLTÁN (szerk.): *Erdély története*, 3. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986, 1306–1316.

világháború után a román kormánynak nemcsak a magyar, hanem az erdélyi román iskolahálózatot is át kellett alakítania, ha egységesíteni akarta a királyság oktatási rendszerét.

2. AZ „IMPÉRIUMVÁLTÁS” NEHÉZSÉGEI

Románia meglehetősen tudatosan készült kormányzati és oktatási rendszerének bevezetésére az újonnan szerzett területeken. Volt némi tapasztalata is ezen a téren, hisz a háború előtt olvasztotta be Dobrudzsát, ahol a török-bolgár oktatás helyét a román vette át. Moldvában a korábban erdélyi és olasz ferencesek által működtetett csángó iskolák az állam és a jászvásári püspökség ellenőrzése alá kerültek. Hasonló történt Bukarestben is, ahol nagyszámú és akkor még növekvő magyar katolikus közösség élt, akik számára a Szent László Egyesület szervezte meg az oktatást az erdélyi püspök felügyelete alatt, és általában erdélyi szerzetesnővérek oktattak. Az I. világháború kitörésekor az állam lefoglalta az egyesület iskoláját és ingatlanjait, ami a II. világháborúig elhúzódó vitához vezetett.¹⁰

A dualista monarchia 1918. novemberi gyors összeomlása lehetővé tette Erdély és a többi csatolt terület katonai megszállását, a román közigazgatás bevezetését. Magyarország 1920. június 4-ig jogilag mindezt saját területének tekintette, ami sok esetben olyan visszás helyzethez vezetett, hogy a tanárok már a román oktatási rendszer szerint kellett, hogy oktassanak, de Magyarországtól kapták a fizetésüket.¹¹ Az egyházi iskolák személyzete nehezebb helyzetben volt, mert ebben az átmeneti időszakban egyik államtól sem kapott bért. Maguk a tanár-szerzetesek sem voltak tisztában az épp aktuális politikai-közigazgatási helyzettel, amit olyan banális példával lehet szemléltetni, hogy például az irgalmas nővérek iskolájának falán egymás mellett volt a magyar és a román király képe, bár az előbbi hamarosan lekerült onnan.¹²

A változás első áldozata a nagyszebeni Theresianum árvaház és iskola volt, amelyet 1771-ben Mária Terézia alapított, és kezdetben jezsuiták irányították.

---

¹⁰ Raymund Netzhammer bukaresti érsek levele Pietro Gasparri államtitkárhoz, Vatikáni Apostoli Levéltár (a továbbiakban: AAV), Archivi delle Rappresentanze della Santa Sede presso Organizzazioni Internazionali, Arch. Nunz. Romania, 88530/02. 03. 1919.

¹¹ SZABÓ KÁLMÁN ATTILA (szerk.): *Az erdélyi tanító- és óvóképzés évszázadai*, i. m., 74.

¹² Gyulafehérvári Érseki Levéltár Gyergyószentmiklósi Gyűjtőtára (a továbbiakban: GYLvt), Fogarassy Leánynevelő Intézet Iratai (a továbbiakban: FLI), 1918. 12. 05. Megyei tanfelügyelő rendelete.

Főleg a környező evangélikus szász többség között élő magyar és szász katolikus árvák, majd diákok kerültek az intézménybe, így az idővel a szebeni magyar oktatás központja lett, különösen, hogy a dualizmus korában a tanítási nyelv a magyar lett.¹³ Az intézmény a gyulafehérvári püspökséghez tartozott, amely plébániát alapított számára; ez a plébánia a környező városrész szolgálatát is ellátta. Fogarasy Mihály püspök a Páli Szent Vince rendjéhez tartozó Szatmári Irgalmas Nővéreket hívta meg a gyermekek nevelésére és oktatására. 1919-ben a katonai kormányzat lefoglalta az intézményt, így ez volt Erdélyben az első államosított iskola.¹⁴ Mailáth Gusztáv Károly erdélyi, gyulafehérvári püspök a Szentszék és Magyarország közbenjárását kérte. A magyar kormány is a Szentszékhez fordult, hiszen nem volt már semmilyen eszköz a kezében a katolikus iskola helyzetének rendezésére.

1921-ben Mailáth a Szentszékhez fordult panaszával. Pietro Gasparri bíboros-államtitkárnak írt levelében leírta, hogy korábban próbálkozott a román kormánynál rendezni a Theresianum ügyét, de azzal hátrították el a kérését, hogy a szerzetesnővérek államellenes magatartást tanúsítottak. Take Ionescu külügyminiszter szerint az intézmény nélkül is biztosítva vannak Romániában a kisebbségi jogok, ezért lezártnak tekintik a nagyszzebeni iskola ügyét. Mailáth azt kérte, hogy a Szentszék utasítsa Francesco Marmaggi nunciust, hogy intézkedjen a kormánynál.¹⁵ Időközben azonban a román hatóságok lefoglalták a gyulafehérvári és szatmári szemináriumot is, ezek helyzetének rendezése prioritást élvezett, és a szentszéki közbelépésnek köszönhetően vissza is kerültek az egyház felügyeletébe.¹⁶ A Theresianum helyzete máig megoldatlan, jelenleg a nagyszzebeni önkormányzat tulajdonában van, így ott 1919-től megszűnt a szerzetesek jelenléte.

A román oktatási rendszer bevezetésének másik velejárója a nyelvkérdés volt. A hatóságok hamar előírták, hogy a hitoktatók, a történelem- és földrajztanárok, valamint az iskolaigazgatók számára kötelező a román nyelv ismerete. A székely-

---

¹³ ZOLTAN KALMAR: Un orfelinat de odoniară: Terezianul, in: Tribuna, 26. 05. 2012, [online] <https://www.tribuna.ro/stiri/tribuna-de-weekend/un-orfelinat-de-odinioar-a-terezianul-77589.html> [2023. 10. 15.]

¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL), K105 Vatikáni követség, 41. csomó 1921, C Erdélyi ügyek. 3551/1921. 07.11. Bánffy levele Somssichhoz.

¹⁵ AAV, Archivi delle Rappresentanze della Santa Sede presso Organizzazioni Internazionali, Arch. Nunz. Romania, 1243A, Busta 6, 578/11. 05. 1921. Mailáth levele.

¹⁶ AAV, Archivi delle Rappresentanze della Santa Sede presso Organizzazioni Internazionali, Arch. Nunz. Romania, 1243A, Busta 6, Fascicola 16 Szatmar, 79/27. 09. 1920. Boromissza püspök levele; és 163/ 03. 02. 1921. Marmaggi válasza.

földi intézmények számára Brassóban szerveztek nyelvkurzusokat, amelyen részt vett néhány olyan szerzetesnő és plébános is, akik egyházi iskolákat vezettek, vagy ott oktattak.¹⁷ Mindemellett még a következő évtizedben is viszonylag alacsony volt a románul is jól beszélő oktatók száma, ami magával vonta az egyházi iskolák fokozott ellenőrzését. Sok esetben a hiányos nyelvismeretre hivatkozva függesztették fel vagy vonták meg az iskolák nyilvánossági jogát, ami azt jelentette, hogy nem adhattak oklevelet a végzős diákoknak. Így szűnt meg hamarosan a nagyváradi és a szatmárnémeti római katolikus tanítóképző.¹⁸ Székelyföldön létrehozták az ún. kultúrzónát, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy kiemelkedő állami kedvezményekkel és juttatásokkal az Ókirályságból (Regát) telepítettek át román anyanyelvű és nemzetiségű tanárokat, csak ők tölthettek be vezető funkciókat, illetve léphettek előre a tanári fokozatokban. Szintén a program része volt, hogy a nemzeti egységesítés szempontjából fontosnak ítélt tantárgyakat románul kellett tanítani. A gyermekek számára legmegterhelőbb a névvizsgálat volt: abban az esetben, ha az arra kinevezett bizottság nem tartotta magyarosnak egy diák nevét, át kellett íratni román iskolába. Ennek sok helyen az izraelita gyermekek voltak az áldozatai, mert a kisebb településeken, ahol nem voltak izraelita iskolák, a magyar katolikus iskolában tanultak, a hitoktatásukat pedig a helyi zsinagóga biztosította. Például a Szatmári Irgalmas Nővérek által vezetett gyergyószentmiklósi Fogarassy Leánynevelő Intézet diákjai közül az izraeliták aránya a 10–12%-ot is elérte. A névvizsgálatot követően közülük sokuknak román iskolában kellett folytatniuk a tanulmányaikat, noha nem ismerték a román nyelvet.¹⁹ Ennek egyenes következménye a tanulási eredmények gyors hanyatlása volt, amit az ellenőrző szervek a szerzetes-oktatók ellenállásával magyaráztak, és iskolabezárással fenyegetőztek.

3. A FÖLDREFORM ÉS HATÁSA

A román kormány kezdettől nyilvánvalóvá tette, hogy egy radikális földreformmal kívánja megváltoztatni a csatolt területek társadalmának szerkezetét azzal a céllal, hogy a magyar tulajdonú nagybirtokok helyét kisbirtokok vegyék át, amelyeket többnyire a román nemzetiségű parasztság birtokol és művel.

---

¹⁷ GYLvt, FLI, Domus Historia, 43.

¹⁸ SZABÓ KÁLMÁN ATTILA (szerk.): *Az erdélyi tanító- és óvóképzés évszázadai*, i. m., 83.

¹⁹ Csíkszeredai Állami Levéltár (a továbbiakban CsÁL), F. 442, A gyergyószentmiklósi FLI, Sz. 96/1924. 01. 23. Regstru de inspectii.

A Regát területén ez a folyamat visszanyúlt Románia 1859-es létrehozásáig, amikor Alexandru Ioan Cuza fejedelem a moldvai ortodox egyházi birtokok kisajátításával alapozta meg az új állam gazdasági rendszerét. Az I. világháború idején a kormány további földosztást ígért a katonai szolgálat ellentételezéséért, de ennek az ígéretnek a teljesítése szintén 1921-re maradt, amikor négy törvénycsomagot fogadtak el külön minden történelmi régióra vonatkozólag. Ezek közül az utolsó és egyben a legradikálisabb az 1921. július 30-i erdélyi, partiumi, bánági és máramarosi földreform volt, amely magánszemélyektől és intézményektől szimbolikus kárpótlás fejében kisajátított minden földterületet a kategóriaként meghatározott mennyiség felett. Így esetünkben a törvény 6. cikkelye szerint az egyházak és iskolák minden birtokot elveszítettek 32 hold termőföld felett, 8 hold kaszáló felett, 16 hold iskolai birtok felett, 5 hold kert felett, 100 hold püspöki termőföld felett, 30 hold kolostori birtok felett, 30 hold árva- és rokkant házi birtok felett, illetve a kisajátított birtokokon található lakások és gazdasági épületek is a törvény hatálya alá estek. Látható, hogy legnagyobb veszteséget az egyházi iskolák és a kolostorok szenvedték el.²⁰

Pacha Ágoston temesvári vikárius 1923-ban, Marmaggi nuncius számára készített kimutatása szerint az I. világháborút követően következőképpen alakult át az egyházi birtokrendszer:²¹

<i>Intézmény</i>	<i>Status antiquus</i>		<i>Status presens.</i>			
			<i>In Hungaria</i>		<i>In Rumania</i>	
	Jug	Org	Jug	Org	Jug	Org
Ep. Csanadiensis	14 264	1 249	6 836	1 178	7 427	71
Ep. Transsylvan.	12 510	297	0	0	12 510	297
Ep. Magnus Varadiensis rit. lat.	195 661	421	12 456	204	183 205	217
Ep. Satmariensis	27 670	1 530	27 629	870	41	660
Ep. Fogarasiensis gr. cath.	3 335	0	0	0	3335	0

²⁰ Monitorul Oficial, Lege 93. din 30 iulie 1921 pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramures, [online] https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=65850 [2023. 10. 15.]

²¹ AAC, Archivi delle Rappresentanze della Santa Sede presso Organizzazioni Internazionali, Arch. Nunz. Romania, 1243A, Busta 12. 2913/05. 1923. Pacha Ágoston levele Marmaggihoz.

<i>Intézmény</i>	<i>Status antiquus</i>		<i>Status presens.</i>			
			<i>In Hungaria</i>		<i>In Rumania</i>	
	Jug	Org	Jug	Org	Jug	Org
Ep. Magnó Varadiensis gr. cath	139 328	54	0	0	139 328	54
Ep. Hajdudorogiensis	1 803	202	0	0	1 792	594
Capitulum Csanádiense	4 297	0	0	0	4 297	0
Capitulum Transsylvaniensis	3 258	1 086	0	0	3 258	1 086
Capitulum Satmariense	13 099	590	13 099	590	0	0
Capitulum Magno Varadiense r. lat.	79 013	1 586	22 878	1133	56 135	453
Abbasia de Szent Jobb	2 234	86	0	0	2 234	86
Praepositura minor. Magno Varadiensis r. lat.	3 446	641	3 355	118	91	523
Praepositura maior Magno Varadiensis r. lat.	7 003	514	1 921	769	5 081	1 345
Ordo Praemonstatensium	38 464	1 286	11 157	49	5 599	1 509
ordo Misericord.	308	400	41	400	121	800
Ordo S Francisci	253	1 334	161	1134	48	
Ordo Minorum Convent	2 617	523	220	30	2 018	745

A fenti táblázatból a Románia területére eső magyar, római katolikus egyházi birtokok több mint 290 000 holdat tesznek ki, amelyből a földreform következtében 277 513 holdat sajátítottak ki, vagyis kb. 95%-át. Minden magyar felekezetet együttvéve a magyar egyházi birtokok 84%-kal csökkentek, a legnagyobb veszteséget a nagyváradi püspökség, apátság és szerzetesrendek könyvelték el, míg a legkisebbet a református egyház (kb. 35–40%).²² Ennek magyarázata abban áll, hogy a katolikus birtokok nagy tömböket alkottak, míg a református egyház esetében több kisebb parókiái birtokról beszélhetünk.

A földreform gyakorlati kivitelezése hosszú időt vett igénybe. Ha példaként az irgalmas nővérek által működtetett gyergyószentmiklósi Fogarassy Leánynevelő Intézetet vesszük, ott 1923-ban látott munkához a helyi földfelmérő

²² SZABÓ KÁLMÁN ATTILA (szerk.): *Az erdélyi tanító- és óvóképzés évszázadai*, i. m., 75.

bizottság, amely az iskola 116,12 hold erdejéből első lépésként 40 holdat sajátított ki, amit az igazgató, Görög Joachim örmény-katolikus plébános fellebbezett. A helyiekből álló bizottság helyt adott a fellebbezésnek, de a megyei bizottság jóváhagyta a kisajátításokat. Hogy megelőzzék a további birtokvesztést, az iskolaigazgató és a nővérek a maradék erdőt eladták kitermelésre, ami hosszú távon nehéz helyzetbe hozta az iskolát, és Mailáth püspök nemtetszését is kiváltotta²³ (érthető módon, hiszen a birtokokat elődje, Fogarasy püspök adta az iskolának).

Túlzás nélkül állítható, hogy a földreform hatása a csatolt területeken lévő magyar katolikus iskolahálózatra drámai volt. Széchenyi Miklós nagyváradi püspök arról tájékoztatta a Szentszéket, hogy 130 gimnáziumi tanár, 70 iskolai tanár és 530 püspökségi alkalmazott veszítette el az állását.²⁴ A nagyváradi püspökség volt úgy a Trianon, mint a földreform legnagyobb vesztese. Az egykori magyar királyság legnagyobb birtokaival rendelkező püspökség és a területén lévő szerzetesrendek elveszítették gazdasági alapjuk majdnem egészét. Az erdélyi püspökség 1922-ben egy francia nyelvű memorandumban számol be arról, hogy 30 líceumot (középsiskolát) és 600 elemi iskolát kellett bezárni, mivel a földreform következtében nem tudja gazdaságilag fenntartani őket.²⁵ A földreform miatt kialakult állam és egyház közötti konfliktus Temesváron csúcsodott ki, ahol Glattfelder Gyula püspök egy körlevélben tiltakozott a törvény diszkriminatív alkalmazása ellen. Ion I. C. Brătianu miniszterelnök – Románia tényleges vezetője 1927-ben bekövetkezett haláláig – a király ellenségének nyilvánította a püspököt, és követelte az országból való távozását. Némi hezitálás után a Szentszék beleegyezett a követelés teljesítésébe, hogy elkerülje a csanádi püspökség romániai részének teljes vagyonek Kobzását. Glattfelder 1923-ban áttette székhelyét Szegedre, az anyaországi rész vitte tovább a csanádi hagyományt, míg a Kelet-Bánságban létrejött az ún. temesvári püspökség, amelynek élén a kormány számára megbízhatóbb Pacha Ágoston vikárius állt.²⁶

---

²³ ANDRÁS SZABOLCS: *Iskola múlt időben*, i. m., 50.

²⁴ AAC, Archivi delle Rappresentanze della Santa Sede presso Organizzazioni Internazionali, Arch. Nunz. Romania, 1243A, Busta 12. Fascicola 33. Legge Agraria. 1154/24. 11. 1921. Széchenyi püspök jelentése az agrárreformról.

²⁵ AAC, Archivi delle Rappresentanze della Santa Sede presso Organizzazioni Internazionali, Arch. Nunz. Romania, 1243A, Busta 12. Fascicola 33. Legge Agraria, P. 361. Questioni circa le scuole confessionali. 1526/1922.

²⁶ Erről részletesebben lásd ANDRÁS SZABOLCS: New Details Regarding the Expulsion of Bishop Gyula Glattfelder from Romania, *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Catholica Latina* 61 (2016/1) 87–98.

4. A TANÜGYI TÖRVÉNY ÉS RENDELKEZÉSEK KÖVETKEZMÉNYE

A közigazgatási egységesítéshez hasonlóan a román kormány az oktatás területén is arra törekedett, hogy a megnövekedett királyság területén mindenhol azonos szabályok érvényesüljenek. Ez gyakorlatban a francia modellt követő bukaresti rendszer kiterjesztését jelentette az újonnan csatolt területeken, ahol addig osztrák vagy orosz oktatáspolitiká érvényesült. 1924-ben került sor a Constantin I. Anghelescu oktatási miniszter nevéhez fűződő tanügyi törvény-csomag elfogadására, de ez tulajdonképpen csak egy volt a két világháború között hozott számos intézkedés sorában, amelyek együtt nem mutattak koherens oktatáspolitikát. Az alapvető cél a nemzeti érdekeket szolgáló oktatás kialakítása volt az új területeken, mert a bukaresti kormány olvasatában a korábbi évszázadokban – különösen Erdélyben – magyarosító politika határozta meg az iskolai életet, még akkor is, ha az ortodox román iskolákban a magyar nyelvet nem oktatták. A cél tehát ennek a folyamatnak a megfordítása volt. A szerzetesek iskolai tevékenysége ennek az új szemléletmódnak a célkeresztjébe került, mert a bukaresti kormány szerint a szerzetesek ápták a dualista monarchia iránti nosztalgiát, és elzárkóztak a reformok bevezetése elől.²⁷

A tanügyi törvény megszavazása zavart okozott a román-szentszéki kapcsolatokban is, hiszen az utóbbi azt szerette volna, ha Románia csak a konkordátum aláírása után, azzal összhangban fogadja el a tanügyi és kultusztörvényt. Mindkettőt előtte bevezették, ezzel kész tények elé állították a katolikus egyházat. Hosszú volna részletesen bemutatni a magyar katolikus oktatást érintő román kormányzati rendelkezéseket és intézkedéseket, ezért itt csak a legnagyobb vitát kiváltó, a szerzetesi iskolák tanítási nyelvére vonatkozó kérdést tárgyalom. Ebben az esetben az 1925-ben elfogadott ún. magánoktatásra vonatkozó törvény lépett érvénybe, amely a felekezeti iskolákat is magániskoláknak tekintette, így nem vonatkoztak rájuk az egy évvel korábbi közoktatási törvényben foglalt kisebbségi engedmények. Bár az 1925-ös törvény 35. cikkelye még megengedte a kisebbségi oktatást (zsidók számára viszont korlátozva), de a 37. cikkely a szerzetesi iskolákat kivonta a fenti kedvezmény alól: „Az elismert szerzetesrendek és kongregációk által vezetett magániskolák tanítási nyelve a

---

²⁷ AAC, Archivi delle Rappresentanze della Santa Sede presso Organizzazioni Internazionali, Arch. Nunz. Romania, 1243A, Busta 12. 1909/20. 07. 1922. Alessandro Nicolaescu balázsfalvi püspök levele Marmaggihoz.

román lesz.”²⁸ Kétségtelen, hogy ez a rendelkezés is leginkább Nagyváradot és Temesvárt sújtotta, ahol több rendi iskola is volt, mint például a premontrei, az orsolyita, a piarista és az iskolanővéreké. Az előírás miatt a diákok nagy számban iratkoztak át nem felekezeti iskolákba, így a katolikus iskolák további diáklétszám-csökkenéssel szembesültek.

Az erdélyi egyházmegyében a törvényi rendelkezés világított rá a szerzetesek által vezetett iskolák tisztázatlan helyzetére, mert kevés kivételtől (például kolozsvári piarista iskola) eltekintve a katolikus iskolák többsége tulajdonképpen püspöki tulajdonban volt, csupán a tanrendért, az oktatási és nevelési tevékenységért feleltek a szerzetesek. Erre jó példa a már említett gyergyószentmiklósi Fogarassy Leánynevelő Intézet, amelyet a köznyelv zárdának nevezett, és a köztudatban úgy szerepelt, hogy a Szatmári Irgalmas Nővérek iskolája. Ez volt feltüntetve az iskola hivatalos pecsétjén is, ezért Mailáth püspök határozott hangú levélben hívta fel Szabó Kálmán plébános, iskolaigazgató figyelmét, hogy a Fogarasy Mihály által 1876-ban kiállított alapító okirat szerint a mindenkori erdélyi püspök tulajdona az iskola és annak minden birtoka (erdő, legelő, kaszáló és malom), az igazgatói feladatokat a plébános és/vagy a főnövér látja el. Az alapító püspök a szatmári nővéreket kérte fel tanítani és a gyermekekre felügyelni, mert elégedett volt a nagyszebeni Theresianumban kifejtett munkájukkal, de nem adta nekik az iskolát. Ezért Mailáth elrendelte, hogy változtassák meg az iskola elnevezését úgy, hogy az Püspöki Leánynevelő Intézet legyen, és a közbeszédben se használják a zárdá vagy az „apácák iskolája” elnevezést.²⁹ Mailáth hasonlóan járt el más iskolák esetében is (például Gyulafehérvár, Marosvásárhely), ezzel sikerült megelőzni, hogy román tannyelvűvé váljanak ezek az iskolák.

Azonban a román kormány nem adta fel egykönnyen a céljainak megvalósítását, és fokozott ellenőrzéseket rendelt el ezekben az iskolákban. Az ellenőrzések jegyzőkönyveiben rendszeresen megállapították, hogy a nővérek nincsenek megfelelően felkészülve az oktatásra, különösen nagy hiányosságok tapasztalhatók a román nyelv, történelem és földrajz oktatása területén, úgymond a román oktatási rendszer „paródiáját” művelik.³⁰ Ennek következményeként ezek az iskolák alkalmanként elvesztették nyilvánossági jogukat, így a diákoknak más iskolában vagy más megyéből érkezett bizottságok előtt kellett zá-

---

²⁸ *Antologia Legilor Învățământului din România*, Institutul de Științe ale Educației, București, 2004, 224.

²⁹ GYLvt, FLI. 730/1928. Az erdélyi püspök levele az iskolához.

³⁰ CsÁL, F. 442, A gyergyószentmiklósi FLI, Sz. 96/1924. 01. 23. Registru de inspecții.

róvizsgákat tenniük. Nem meglepő módon a diákok nagy része nem ment át ezeken a vizsgákon.³¹ Végeredményben tehát a diákok voltak a kormányzat egységesítési törekvésének kárvallottjai.

A szerzetesi iskolák tanítási nyelvének kérdése kihatott a konkordátumtárgyalásokra is, amely a legfontosabb egyházpolitikai ügy volt Románia, a Szent-szék és az erdélyi magyarság viszonyrendszerében. A Vatikáni Apostoli Levéltárban őrzött dokumentumok világítanak rá, hogy a konkordátum aláírása előtti utolsó pillanatban a román kormány úgy rendelkezett, hogy a szerzetesi iskolák kerüljenek közvetlenül a helyi oktatási szervek (tanfelügyelőség) ellenőrzése alá, ezért Gasparri államtitkár utasította Angelo Dolci nunciust, hogy tiltakozzon, hiszen ez a rendelkezés elfogadhatatlan, nem volt benne a szövegtervezetben. Ugyanakkor azt is szóvá kellett tenni, hogy a felekezeti iskolákat is megilletik azok a jogok a tanítási nyelvet illetően, mint a többi iskolát.³² A bukaresti nuncius a szerzetesrendekért felelő Laurenti bíborostól is hasonló iránymutatást kapott, aki elrendelte, hogy Romániában az összes szerzetesrendi iskola kerüljön a püspök hatáskörébe.³³ Ezzel gyakorlatilag az egyház szempontjából megszűntek az önálló szerzetesi iskolák a csatolt területeken, csakhogy a román kormány figyelmen kívül hagyta ezeket az egyházi rendelkezéseket. Dolci nuncius azzal érvelt a külügyminiszternél, hogy a tanítási nyelvet hiába korlátozzák, mert a szülők átíratják gyerekeiket magyar protestáns iskolába, így a kormány nem fogja elérni a célját.³⁴ A kormány végül annyi engedményre hajlandó volt, hogy a férfi szerzetesrendek iskolájában választható lehetne a tanítási nyelv, csakhogy a piaristákat leszámítva Erdélyben női szerzetesrendek vezették az iskolákat.³⁵ Ennek a vitának az ismerete azért is érdekes és fontos, mert az eddig megjelent szakirodalom szerint az utolsó vitás pont a Státus kérdése és a nagyváradi és szatmári püspökségek összevonása volt. Bár a konkordátumot 1927. május 10-én

---

³¹ GYLvt, FLI, Domus Historia, 52.

³² AAC, Archivi delle Rappresentanze della Santa Sede presso Organizzazioni Internazionali, Arch. Nunz. Romania, 1243A, Busta 19. Fascicola 59. 1793/27. 15. 06. 1927. Gasparri levele Dolcihoz.

³³ AAC, Archivi delle Rappresentanze della Santa Sede presso Organizzazioni Internazionali, Arch. Nunz. Romania, 1243A, Busta 19. Fascicola 59. 1438/25. 28. 06. 1927. Segretaria della Sacra Congregazione dei Religiosi card. Camillo Laurenti.

³⁴ AAC, Archivi delle Rappresentanze della Santa Sede presso Organizzazioni Internazionali, Arch. Nunz. Romania, 1243A, Busta 19. Fascicola 59. 4651/23. 07. 1928. Dolci levele Titulescuhoz.

³⁵ AAC, Archivi delle Rappresentanze della Santa Sede presso Organizzazioni Internazionali, Arch. Nunz. Romania, 1243A, Busta 38. Fascicola 181. 2561/28. 11. 1928. és 2561/28. 11. 12. 1928.

titokban aláírták, a tanítási nyelv vitája tovább folytatódott, mindkét fél vitatta a másik fél joghatóságát ebben a kérdésben. A vita alól Mailáth némileg kihúzta a talajt: amint fennebb már bemutatásra került, elrendelte az iskolák püspöki hatáskörbe utalását. Románia két évvel elhalasztotta a konkordátum ratifikálását, részben mert a kormány a parlament előtt nem akarta vállalni a felelősséget a tanítási nyelv ügyében.³⁶ Jogilag a konkordátumot kiegészítő 1932-es egyezmény („Akkord”) tett pontot az ügy végére, amikor a román kormány elfogadta az egyház álláspontját.

ÖSSZEGZÉSKÉNT

A fentiekben vázolni kívántam azokat az oktatáspolitikai kereteket, amelyek között az erdélyi római katolikus szerzetesi iskolák tevékenykedtek, függetlenül attól, hogy a rendek által alapított iskolákról volt szó vagy a szerzetesek által biztosított oktatási-nevelési programmal működő iskolákról. Ezekkel az iskolákkal egyenként már részben foglalkozott az eddig megjelent szakirodalom, de még sok kérdés válaszra vár. Most azt sikerült bemutatni, hogy ezek az intézmények különösen megéreztek az első világháború utáni nemzeti-közigazgatási egységesítési politika következményeit. A földreform következtében elvesztették a tevékenységüket biztosító anyagi alapok nagy részét, továbbá a tanügyi reform által a létjogosultságuk is megkérdőjeleződött. Ezen intézkedések és a rá adott egyházi válaszok eredményeként a történelmi Erdélyben gyakorlatilag megszűnt az önálló szerzetesi iskola intézménye, helyenként viszont sikerült megőrizni az oktatást és nevelést biztosító szerzetesek jelenlétét. Ezt a folyamatot később a kommunista rendszer továbbvitte, így ma már nincs Erdélyben szerzetesi iskola, csupán néhány katolikus tanintézményben vannak jelen szerzetesek, akik főleg lelkipásztori feladatokat látnak el.

---

³⁶ AAC, Archivi delle Rappresentanze della Santa Sede presso Organizzazioni Internazionali, Arch. Nunz. Romania, 1243A, Busta 19. Fascicola 182. 30. 05. 1927. Pennescu nagykövet Pro Memoria-ja. és fascicola 184. 67967/21. 11. 1928. Titulescu külügyminiszter levele Dolci nunciushoz.